

VAIKO TEISĖ Į ŠEIMOS RYŠIUS EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

Doktorantas Gediminas Sagatys

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 2714 587
Elektroninis paštas ckk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. birželio 28 d.

Parengta spausdinti 2002 m. spalio 3 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros vedėja profesorė dr. **Toma Birmontienė** ir Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedros docentė dr. **Danutė Jočienė***

S a n t r a u k a

Pripažįstant, jog lemiamą įtaką vaiko vystymuisi ir jo asmenybės formavimuisi turi šeimos aplinka, būtina garantuoti vaiko teisę į šeimos ryšius pasitelkiant teisine priemone. Čia neabejotinai svarbus vaidmuo tenka tarptautinei teisei, kuri, kaip rodo praktika, tampa vis galingesniu instrumentu ne tik įtvirtinant vaiko teises ir laisves, bet ir užtikrinant mechanizmą, skirtą šioms teisėms ir laisvėms apsaugoti, funkcionavimą. Šiuo aspektu straipsnyje analizuojama Europos Žmogaus Teisių Teismo (*toliau – Teismas*) jurisprudencija bylose, susijusiose su asmens teisės į šeimos gyvenimo gerbimą gynimu (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (*toliau – konvencija*) 8 straipsnis).

Apibendrinant Teismo praktiką, bandoma atskleisti vaiko teisės į šeimos ryšius vietą bei jos interpretavimo tendencijas šios kategorijos bylose. Atsižvelgiant į tai, kad konvencijos 8 straipsnis saugo kiekvieno asmens naudojimąsi jame įtvirtintomis teisėmis nuo valstybės institucijų neteisėto ir nepagrįsto įsikišimo, straipsnyje siekiama „išgryninti“ kriterijus, kuriais remdamasis Teismas sprendžia apie tokio įsikišimo suderinamumą su konvencija.

Išskiriant atskiras bylą, susijusių su vaiko teisės į šeimos ryšius gynimu, kategorijas, bandoma nustatyti, kokios vertinimo ir sprendimų priėmimo laisvės ribos paliekamos valstybėms dalyvėms, taip pat analizuojamas Teismo vaidmuo vertinant šių sprendimų motyvaciją.

Ižanga

Reikšmingi XX a. pokyčiai tarptautinėje teisėje nulėmė tai, jog vaikai tapo savarankiškais teisės subjektais, turinčiais lygiavertes teises kaip ir kiti visuomenės nariai. Tačiau ar šis gana savarankiškas teisinis statusas leidžia daryti išvadą, kad vaiko teises dabar galima aiškinti atskirai nuo jo tėvų ar kitų šeimos narių teisių? Ar galime kalbėti apie vaiko teisių apsaugą neanalizuodami teisių ir pareigų asmenų, su kuriais vaikas gyvena, kurie jį išlaiko, auklėja, rūpinasi? Akivaizdu, jog bandymas „išgryninti“ vaiko teises, atskirti jas nuo kitų vaiko šeimos narių teisių ir pareigų nesiderintų su socialine tikrove, būtų beprasmiškas, sausas ir tiktų nebent tuštiesiems deklaratyviems šūkiams dėl būtinybės saugoti vaikų teises. Be to, tai prieštarautų žmogaus teisių prigimties aiškinimui. Vadovaujantis societarine teisės koncepcija *vaiko teisės* laikytinos santykinė kategorija, nes iš vaiko, kaip iš teisės turėtojo, nereikalaujama vykdyti teisei adekvačių pareigų kitų visuomenės narių atžvilgiu. Laikoma, jog tokių pareigų vykdymą (t. y. pareigą garantuoti vaikų teises) laikinai perima tėvai, o jų netekus – visuomenė [1, p. 119].

Jau seniai buvo pagrįsta tai, kad šeima yra pagrindinis veiksnys, nulemiantis vaiko socializaciją. Nepaisant to, jog atsižvelgiant į socialines, ekonomines kultūrinės tradicijas bei daugelį kitų veiksnių, šeimos sąvoka skirtingose šalyse aiškinama nevienodai, vaiko teisę į šeimos globą ir priežiūrą bei šeimos ryšius galima laikyti viena iš plačiausiai tarptautinės bendrijos mastu pripažįstamų vaiko teisių. 1959 m. Vaiko teisių deklaracijoje teigiama, jog vaikas „turi, jei tai įmanoma, augti jausdamas tėvų globą ir priežiūrą“ [2]. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje vaiko ryšys su šeima laikomas jo identiškumo sudedamąja dalimi, o valstybės dalyvės įpareigojamos gerbti vaiko teisę išsaugoti savo šeimos ryšius, kaip tai numatyta įstatyme, neleisdamos į tai neteisėtai kištis (8 straipsnio 1 d.). Kartu valstybės dalyvės įpareigojamos gerbti tėvų (tam tikrais atvejais – išplėstinės šeimos) arba bendruomenės narių, jei to reikalauja vietos papročiai, globėjų ar kitų, pagal įstatymą už vaiką atsakančių asmenų, atsakomybę, teises ir pareigas atsižvelgiant į didėjančius sugebėjimus vaiką pakreipti ir naudojantis šioje konvencijoje pripažintomis teisėmis jam vadovauti (5 straipsnis) [3].

Europos Žmogaus Teisių Komisija (toliau – Komisija) konstatavo, jog „vaikų auginimas ir auklėjimas yra esminė tėvų pareiga, kuri išplaukia iš šeimos gyvenimo esmės“ [4, p. 78]. Tai leidžia daryti išvadą, kad vaiko ryšius su šeima galima vertinti ne tik vaiko teisių, bet ir jo tėvų ar kitų šeimos narių teisių bei pareigų aspektu. Visa tai nulemia, jog tais atvejais, kai konstatuojama, kad minėtos tėvų pareigos nevykdomos arba netinkamai vykdomos, o vaiko teisėms kilusi grėsmė negali būti pašalinta be kompetentingų valstybės institucijų įsikišimo, būtina nubrėžti aiškią ribą, kada toks valstybės įsikišimas į šeimos gyvenimą yra būtinas ir pateisinamas. Kita vertus, visuotinai pripažintai vaiko teisei į šeimos ryšius grėsmę gali kelti ir valstybės pasyvumas, kai neužtikrinamos visos reikiamos teisinio pobūdžio priemonės, būtinos įgyvendinant aptariamą vaiko teisę. Šiuo požiūriu išryškėja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir jos pagrindu sukurto žmogaus teisių apsaugos mechanizmo reikšmė užtikrinant bendrą visuotinai pripažintų žmogaus teisių standartų tarptautinę priežiūrą. Tyrimo objektu pasirinkus Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, toliau bus siekiama nustatyti vaiko teisės į šeimos ryšius vietą ir reikšmę kitų interesų kontekste bei jos interpretavimo tendencijas Teismo jurisprudencijoje.

Asmens teisė į šeimos gyvenimo gerbimą pagal konvencijos 8 straipsnį. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje asmens teisė į šeimos gyvenimo gerbimą įtvirtinama pozityviai (1 straipsnio dalis) ir negatyviai (2 dalis):

„1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.

2. Valstybės institucijos neturi teisės riboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymuose nustatytus atvejus, ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesais siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti“ [5].

Taigi konvencija įpareigoja valstybes dalyves gerbti kiekvieno asmens, įskaitant ir vaiko, teisę į šeimos gyvenimą ir draudžia kaip nors riboti asmens galimybę naudotis šia teise. Tai reiškia, kad bet koks kišimasis į asmens šeimos gyvenimą gali būti laikomas kėsinimusi į konvencijoje saugomą vertybę. Nors asmens teisei į šeimos gyvenimo gerbimą konvencijoje suteikiama tokia pati teisinė reikšmė kaip ir kitoms pagrindinėms laisvėms bei teisėms (pvz., teisei į privatų gyvenimą, minties, sąžinės, religijos laisvė ir t. t.), reikia pabrėžti, jog ši teisė, taip pat kaip ir kitos teisės, **nėra absoliuti**. Valstybės konvencijos dalyvės turi teisę imtis veiksmų, kuriais ribojama asmens teisė į šeimos gyvenimo gerbimą, jei tai atitinka 8 straipsnio 2 dalyje nustatytas sąlygas. Teisėtų apribojimų atvejai turi būti **numatyti įstatyme**, o taikyti juos galima tik tada, kai tai **būtina demokratinėje visuomenėje**. Be to, Teismas, nagrinėdamas bylas dėl šio straipsnio pažeidimų, išskiria bei revizuoja ir trečią kriterijų, kuris būtinas valstybės įsikišimui į šeimos gyvenimą pateisinti, t. y. nagrinėjama, ar asmens teisės į šeimos gyvenimą apribojimas buvo vykdomas siekiant **teisėtų tikslų (legitimate aim)**. Šiuos tikslus, numatytus konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje, galima suskirstyti į dvi grupes:

- 1) viešųjų interesų apsauga (valstybės saugumas, visuomenės sauga arba šalies ekonominė gerovė, kelio teisės pažeidimams arba nusikaltimams užkirtimas);
- 2) kitų asmenų apsauga (žmonių sveikata arba moralė, arba kitų asmenų teisės ir laisvės).

Jeigu nustatoma, kad valstybės įsikišimo į šeimos gyvenimą, ribojančio asmens teisę į šeimos gyvenimo gerbimą, negalima pateisinti konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje numatytais sąlygomis ir reikalavimais, tokie valstybės veiksmai gali būti kvalifikuojami kaip konvencijos pažeidimas.

Aiškinant konvencijos 8 straipsnio prasmę neretai keliamas klausimas, ar įsipareigojimas saugoti jame įtvirtintas vertybes (įskaitant ir asmens teisę į pagarbą jo šeimos gyvenimui) reiškia tiesiog pasyvią valstybės pareigą susilaikyti nuo bet kokių aktyvių veiksmų, kuriais kišamasi į asmens šeimos gyvenimą, ar tuo pat metu suponuojama ir aktyvi valstybės pareiga rūpintis bei padėti įgyvendinti šią teisę jam suteikiant galimybę reikalauti pozityvių valstybės veiksmų?

Taikant konvenciją praktikoje buvo pastebėta, jog 8 straipsnio formuluotė formaliai atitinka valstybės pareigą susilaikyti nuo bet kokių veiksmų, kuriais kišamasi į šeimos gyvenimą. Kita vertus, pripažinus, jog valstybė turi negatyvią pareigą susilaikyti nuo kišimosi į asmens šeimos gyvenimą, Teismo sprendimuose ne kartą buvo pabrėžta, jog pamatiniai straipsnio principai reikalauja pozityvaus valstybės veikimo, garantuojančio, kad aptariama asmens teisė bus tinkamai įgyvendinta. Ši principinė nuostata buvo suformuluota 1979 metais *Marckx v. Belgium* ir *Airey v. Ireland* bylose. Pastarojoje Teismas pabrėžė, kad:

„<>...nors konvencijos 8 straipsnio pagrindinis tikslas yra asmens apsauga nuo neteisėtų valstybės veiksmų, šis straipsnis nustato ne tik valstybės įsipareigojimą susilaikyti nuo tokių veiksmų; šią negatyvią pareigą gali papildyti pozityvių veiksmų, užtikrinančių pagarbą asmens privačiam ir šeimos gyvenimui, būtinybę“ [12].

Kai kurie autoriai mini, jog valstybės pareiga imtis pozityvių priemonių, užtikrinančių asmens teisę į šeimos gyvenimą, labai svarbi siekiant užtikrinti efektyvią vaiko teisių apsaugą. Pabrėžiama, jog straipsnyje „užprogramuota“ aukštesnio lygio apsauga ir pagalba vaikui siekiant sustiprinti jo teisinį statusą, todėl suvokti jį siaurąja prasme, t. y. tik kaip asmens apsaugą nuo neteisėtų valstybės veiksmų, nepakanka [4, p. 79].

„**Šeimos gyvenimas**“. Kai kurie autoriai, apibendrinami konvencijos taikymo praktiką, mini, jog Teismas pripažįsta teigiamą šeimos vaidmenį bet kurioje demokratinėje visuomenėje, todėl yra pasirengęs garantuoti šio vieneto apsaugą ir plėtojamą netgi tada, kuomet tai nesiderina su valstybių dalyvių vidaus teisės nuostatomis [6, p. 503]. Tikslumo vardan reikėtų pasakyti, jog konvencijoje, kitaip nei pilietinių ir politinių teisių pakte (17 straipsnyje) [7], siekiama apsaugoti ne šeimą *per se*, o tik įtvirtinama kiekvieno asmens teisė į „šeimos gyvenimo“ gerbimą [4, p. 70]. Aiškindami šeimos gyvenimo sampratą konvencijos 8 straipsnio kontekste, Komisija ir Teismas ne kartą konstatavo, jog asmens teisė į šeimos gyvenimo apsaugą turi būti aiškinama plačiai ir apimti visus *de facto* šeimos ryšius, neapsiribojant šeimos gyvenimo supratimu *de jure*. Šis požiūris pirmiausiai buvo įtvirtintas *Marckx v. Belgium*, *Johnston v. Ireland* bei *Berrehab v. Netherlands* bylose. *Marckx v. Belgium* byloje Teismas pateikė šeimos sampratą, konstatuodamas, kad:

„<>...konvencijos 8 straipsnio prasme „šeimos gyvenimo“ samprata neapsiriboja santuokos pagrindu susiformavusiomis šeimomis ir gali apimti kitus *de facto* santykius. <...> Šeimos gyvenimas apima bent jau artimų giminaičių, pavyzdžiui, senelių ryšius ir santykius su vaikaičiais, nes tokie giminaičiai gali užimti svarbią vietą šeimos gyvenime“ [12].

Byloje *Kroon v. Netherlands* Teismas pabrėžė, jog

„<>...nustatant, kokius santykius apima „šeimos gyvenimas“, gali būti atsižvelgiama į daugybę veiksnių, bendrą gyvenimą, ryšių pastovumą, demonstruojamų tarpusavio įsipareigojimų pobūdį ir kt.“ [12].

Kai kurie autoriai daro išvadą, jog faktiniai šeimos ryšiai ginami nepaisant to, ar jie teisiškai įforminti, tuo tarpu formaliai įteisinti šeimos santykiai laikomi konvencijos apsaugos objektu net tuo atveju, kai neturi apčiuopiamo turinio [8, p. 278]. Kita vertus, sprendžiant šeimos gyvenimo buvimo klausimą negalima pervertinti objektyvių aplinkybių. Tai geriausiai

parodo *X, Y and Z v. United Kingdom* byloje pareikšta teisėjo Pettiti atskiroji nuomonė, jog „šeima nėra tiesiog žmonių grupė, gyvenanti po vienu stogu. Negalime neįvertinti ar ignoruoti etinių bei socialinių šeimos dimensijų“.

Reikia pasakyti ir tai, jog tiek Komisija, tiek Teismas visuomet pasilikdavo teisę kilus „šeimos gyvenimo“ fakto nustatymo klausimui kiekvienu konkrečiu atveju situaciją vertinti individualiai. Tai grindžiama tuo, jog socialiniai ir kultūriniai šeimos gyvenimo modeliai nuolat keičiasi. Štai kodėl Teismas, nagrinėdamas *Berrexab v. Netherlands* bylą, konstatavo, jog santuokos atveju,

„<>...remiantis šeimos gyvenimo koncepcija, nustatyta konvencijos 8 straipsnyje, tokioje sąjungoje gimęs vaikas *ipso jure* laikytinas tokių santykių dalimi, todėl vien vaiko gimimo faktas leidžia daryti išvadą, jog tarp jo ir tėvų egzistuoja tam tikri saitai, sudarantys „šeimos gyvenimą“, netgi tuo atveju, kai tėvai kartu negyvena“ [12].

Teismo jurisprudencijoje ne kartą buvo pabrėžta, kad vaiko ir tėvų tarpusavio ryšys yra vertybė, saugoma konvencijos 8 straipsnyje. Ši mintis buvo „išgryninta“ *Johansen v. Norway* byloje, o ateityje tapo visų panašaus pobūdžio bylų sprendimo „raktu“:

„Pasitenkinimo jausmas, kurį jaučia tėvai ir vaikai dėl tarpusavio ryšio bei bendravimo, yra fundamentalus šeimos gyvenimo elementas, todėl visos valstybių vidaus priemonės, kaip nors trukdančios šiam pasitenkinimo jausmui, laikomos kišimusi į teisę, ginamą konvencijos 8 straipsnyje“ [12].

Apibendrinant galima konstatuoti, kad konvencijos taikymo praktikoje apibrėžiant „šeimos gyvenimo“ ribas pirmenybė teikiama vaiko ir tėvų tarpusavio ryšių pobūdžiui (jų turiniui, intensyvumui ir kt.). Kita vertus, aiškindamas „šeimos gyvenimo“ sampratą, Teismas neapsiriboja vaikų ir tėvų santykiais. Jau minėtoje *Marckx v. Belgium* byloje buvo pabrėžta, jog artimi giminaičiai, pavyzdžiui, seneliai, taip pat gali „vaidinti svarbų vaidmenį šeimos gyvenime“. Tai patvirtina ir Komisija, pabrėždama, jog „šeimos gyvenimo“ nustatymas yra fakto klausimas, priklausantis nuo to, ar asmenis sieja tarpusavio ryšiai [4, p. 70]. Akivaizdu, jog būtent toks požiūris geriausiai užtikrina vaiko interesus, nes leidžia išsaugoti ryšius su visais artimaisiais, kurie vaidina svarbų vaidmenį jo gyvenime, ir kartu užtikrina šių asmenų teisę reikalauti iš valstybės, kad būtų imamasi priemonių jų šeimos ryšiams su vaiku užtikrinti.

Nesantuokiniai vaikai. Nors pastaraisiais dešimtmečiais tiek pasaulyje, tiek Europoje nesantuokinių vaikų teisinė padėtis sparčiai gerėjo, o šiuo metu pasitaikančias diskriminavimo apraiškas galima laikyti ne taisykle, o greičiau išimtimi, reikia pripažinti, jog toli gražu ne visos valstybės konvencijos dalyvės laiku reagavo į vykstančius pokyčius. Dėl to Strasbūro institucijoms ne kartą teko spręsti ginčus, susijusius su vaikų, augančių nepilnose šeimose, ir jų tėvų teisių gynimu. Kai kurie autoriai bylas, susijusias su „nestandartinių“ šeimų narių teisėmis į šeimos gyvenimą, siūlo skirstyti į dvi kategorijas, išskiriant nesantuokinių vaikų teisių ir jų tėvų teisių gynimo bylas [9, p. 307]. Manytume, kad toks skirstymas nėra visiškai pagrįstas, nes daugeliu atvejų vaikų ir jų tėvų (vieno iš jų) interesai yra taip susiję tarpusavyje bei papildo vienas kitą, kad vieno intereso apsauga savaime reiškia kito intereso apsaugą. Be to, reikia sutikti su autoriais, teigiančiais, jog konvencijos 8 straipsnyje numatytų žmogaus teisių iš tikrųjų neįmanoma labai tiksliai sukonkretinti [10, p. 173], todėl bandymas jas atriboti geriausiu atveju gali būti teorinis, nei turėti praktinę reikšmę.

Tiek Komisijos, tiek Teismo praktikoje įtvirtintas bendras principas, kad ne santuokoje gimę vaikai neturi šiuo pagrindu patirti jokių neigiamų padarinių, o valstybė pozityviais veiksmais privalo užtikrinti, kad nesantuokiniams vaikams būtų garantuojamas toks pats teisinis statusas kaip ir bet kuriam kitam vaikui šeimoje [9, p. 308]. Jau minėtoje *Marckx v. Belgium* byloje Teismas pripažino, jog įstatymai, reikalaujantys, kad ne santuokoje gimusio vaiko motina savo motinystę įteisintų jį įvaikindama ir net tokiu būdu įvaikintam vaikui suteikiantys ribotas civilines teises, pažeidžia konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintą asmens teisę į šeimos gyvenimo gerbimą. Teismas pabrėžė:

„valstybė, vidaus teisėje reglamentuodama atskirų rūšių šeimos santykius, pavyzdžiui, nesusituokusios moters ir jos vaiko, privalo imtis priemonių, kurios leistų suinteresuotoms šalims gyventi normalų šeimos gyvenimą.“

Valstybės pareiga užtikrinti nesantuokinių vaikų ir jų tėvų teises remiantis konvencijos 8 straipsniu buvo patvirtinta ir *Johnston v. Ireland* byloje, kurioje nesantuokinio vaiko tėvai ginčijo Airijoje galiojusią konstitucinę nuostatą, pagal kuriuos vienas iš jų (vaiko tėvas) neturėjo teisės nutraukti savo ankstesnės santuokos. Pareiškėjo teigimu, dėl šios priežasties jis negalėjo sudaryti santuokos su vaiko motina, t. y. sukurti naujos šeimos, todėl buvo pažeista jo ir jo nesantuokinio vaiko teisė gyventi normalų šeimos gyvenimą. Teismas konstatavo, kad nors „konvencijos 8 straipsnis nereikalauja valstybių dalyvių įteisinti ištuoką, teisė į šeimos gyvenimo gerbimą reiškia valstybės pareigą garantuoti nesantuokiniam vaikui padėtį, juridine ir socialine prasme atitinkančią santuokinio vaiko padėtį visuomenėje“, todėl „situacija, kai nėra teisinio režimo, atspindinčio faktinius vaiko ir jo natūralios šeimos santykius, tolygi jo teisės į šeimos gyvenimo gerbimą ignoravimui“.

Keegan v. Ireland byloje Teismas nusprendė, jog nesantuokinio vaiko įvaikinimas, neinformuojant apie tai jo tikrojo tėvo ir nesant jo sutikimo, laikytinas jų teisės, įtvirtintos konvencijos 8 straipsnyje, pažeidimu. Teismas konstatavo jog

„<>...šioje normoje vartojama šeimos sąvoka neapsiriboja santuokos pagrindu sukurtais santykiais ir gali apimti kitus *de facto* „šeimos“ ryšius, asmenims (vaiko tėvams – aut. past.) gyvenant ne santuokoje. Tokiu būdu gimęs vaikas *ipso jure* laikytinas šeimos darinio dalimi nuo pat gimimo. Iš to išplaukia, kad šiuo atveju egzistuoja vaiko ir jo tėvų ryšys, reiškiantis „šeimos gyvenimą“ [12].

Kalbant apie nesantuokinių vaikų teisę į šeimos gyvenimo apsaugą reikia išskirti dar vieną bylą dėl konvencijos 8 straipsnio pažeidimų kategoriją. Tai bylos, susijusios su ne santuokoje gimusio vaiko tėvų teise procesiniais veiksmais siekti pripažinti tokio vaiko tėvystę. Literatūroje randama nuomonė, jog Strasbūro institucijų praktika leidžia daryti išvadą apie plačias valstybių dalyvių kompetencijos ribas tokio pobūdžio bylose (minimas Komisijos sprendimas Nr. 9034/80, kuriame nustatyta, jog valstybės gali pačios spręsti, ar suteikti nesantuokinio vaiko tėvui teisę nustatyti tėvystę, bei Teismo sprendimas *Rasmussen v. Denmark* byloje, kurioje konstatuota, kad valstybė, sprendama tokio pobūdžio klausimus, gali nustatyti skirtingas sąlygas tėvams ir motinoms, nes „motinos interesai dažniausiai sutampa su vaiko interesais“) [9, p. 309]. Tačiau atrodo, jog šie precedentai negalėtų pretenduoti į taisyklę, o Teismas tokio pobūdžio bylose jaustųsi pernelyg varžomas ankstesnių sprendimų. Tai, pavyzdžiui, pasakytina apie jau minėtą *Kroon v. Notherlands* bylą, kurioje biologiniams vaiko tėvams pavyko įrodyti, jog Olandijos teisės aktai, nenumatantys galimybės nuginčyti tėvystės įrašo, padaryto vaiko motinos ir jos buvusio sutuoktinio santuokos pagrindu, užkerta kelią tikrajam vaiko tėvui pripažinti tėvystę, todėl nesiderina su konvencijos 8 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga gerbti asmens teisę į šeimos gyvenimą. Teismo nuomone,

„šeimos gyvenimo gerbimas“ suponuoja biologinės bei socialinės tikrovės prioritetą teisinės prezumpcijos atžvilgiu, kuris išplaukia iš byloje nustatytų faktų ir byloje dalyvaujančių asmenų nesavanaudiškų poreikių [12].

Aptariamu aspektu neabejotinai įdomi *X, Y and Z v. United Kingdom* byla, kurioje buvo ginčijamas valstybės atsisakymas įregistruoti transseksualą (moterį, pakeitusią savo lytį vyriška) vaiko tėvu. Šioje daug visuomenės dėmesio sulaukusioje byloje Teismas, nors ir konstatuodamas, jog „teisinės priemonės, susijusios su transseksualais, turėtų būti interpretuojamos atsižvelgiant į mokslinę pažangą bei socialinius pokyčius“, o „Europoje nėra vieno standarto pripažįstant transseksualų tėvystės teises“, vis dėlto pripažino, jog konvencijos 8 straipsnis bylos kontekste negali būti laikomas įpareigojančiu valstybes dalyves teisiškai pripažinti tėvu asmenį, kuris nėra biologinis vaiko tėvas:

„Visuomenė yra suinteresuota išsaugoti tam tikrą šeimos teisės sistemą, kurioje pirmenybė būtų teikiama geriausiems vaiko interesams. Taip Teismas pabrėžia, jog neįrodyta, kad pareiškėjų siūlymas keisti esamą tvarką (pripažinti transseksualų teisę nustatyti ne savo vaiko tėvystę – *aut. past.*) galėtų pasitarnauti Z (taip konkrečioje byloje buvo įvardytas vaikas) interesų užtikrinimui. Tokiomis aplinkybėmis Teismas mano, jog šiuo atveju valstybės atsisakymas keisti atitinkamas teisės normas visiškai pateisinamas, nes toks keitimas vaikams galėtų sukelti nepageidaujamus ir sunkiai nuspėjamus padarinius“ [12].

Imigracija, deportacija, išsiuntimas. Nors konvencija negarantuoja asmens teisės

atvykti į tam tikrą valstybę ar pasilikti joje, valstybės vykdoma migracijos procesų kontrolė neretai siejama su jos pareiga užtikrinti kiekvieno asmens teisę į šeimos gyvenimo gerbimą [9, p. 315]. Šis požiūris buvo įtvirtintas *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. United Kingdom* byloje, Teismui pripažinus, jog „asmens išsiuntimas iš šalies, kurioje gyvena jo šeimos nariai, gali kelti konvencijos 8 straipsnio pažeidimo klausimą.“

Pagrindinė problema tokio pobūdžio bylose kyla siekiant nustatyti, ar valstybės priimami sprendimai dėl tam tikrų asmenų išsiuntimo iš šalies ir/ar teisės atvykti į tą šalį atėmimo atitinka kriterijus, nustatytus konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje, t. y. ar sprendimai buvo priimti pagal tos šalies įstatymus, ar jais buvo siekiama teisėtų tikslų, būtinų demokratinėje visuomenėje, ir t. t. Jau 1979 m. Komisija suformulavo nuomonę, jog „asmens išsiuntimas iš šalies gali reikšti teisės, numatytos 8 straipsnyje pažeidimą, o tai gali būti lemiamas veiksnys, siekiant apsaugoti vaiko teises“ [4, p. 81].

Analizuojant Teismo praktiką tokio pobūdžio bylose, negalima nepastebėti ir socialinio veiksnio reikšmės: dažniausiai pareiškėjai būna šalių, kuriose gyvenimo lygis santykinai žemesnis nei valstybės, į kurią norima patekti ar pasilikti, piliečiai, reikalaujantys suteikti jiems ar jų vaikams (pastarojo pobūdžio prašymai daug retesni) teisę gyventi išsivysčiusiose valstybėse: Prancūzijoje, Olandijoje, Didžiojoje Britanijoje ir kt. Teismui, nagrinėjant tokio pobūdžio bylą, tenka aiškintis, ar pareiškėjo(-ų) pretenzijos tam tikrai valstybei iš tiesų grindžiamos išimtinai interesų, ginamų konvencijos 8 straipsnyje, apsauga, ar tik noru tokiu būdu pagerinti savo ir/ar savo vaikų gyvenimo sąlygas. Taigi kiekvienu konkrečiu atveju svarbu rasti pareiškėjų interesų ir valstybės siekio kontroliuoti migracijos procesus pusiausvyrą. Tai, kaip rodo praktika, nėra lengva, nes tiek vieni, tiek kiti interesai gana svarbūs. Pavyzdžiui, *Ahmut v. Netherlands* byloje Teismui buvo apskūstas Olandijos atsisakymas suteikti leidimą apsigyventi šalyje nepilnamečiui marokiečiui, nors tai būtų suteikę jam galimybę gyventi kartu su tėvu, turinčiu dvigubą – Olandijos ir Maroko – pilietybę. Nors buvo nustatyta, jog egzistuoja tėvo ir sūnaus ryšiai, būdingi šeimai, Teismas, pabrėždamas stiprius vaiko lingvistinius bei kultūrinius saitus su jo gimtosios šalies aplinka, konstatavo, jog „konvencijos 8 straipsnis negarantuoja asmens teisės pasirinkti tinkamiausią vietą šeimos gyvenimo raidai“, todėl „Olandijos Vyriausybė nesuklydo nustatydamą teisingą pareiškėjo interesų ir savo pačios interesų pusiausvyrą migracijos kontrolės srityje“.

Panaši problema buvo sprendžiama ir *Berrehab v. Netherlands* byloje, kurioje pareiškėjai – Maroko pilietis ir jo buvusi žmona (Olandijos pilietė), veikdama savo vardu ir kaip jų dukters (gimusios Olandijoje ir turinčios šios šalies pilietybę) globėja – ginčijo Olandijos atsisakymą suteikti teisę pirmajam pareiškėjui gyventi šalyje ir jo ištrėmimą, teigdami, jog taip buvo pažeistas konvencijos 8 straipsnis. Buvo įrodyta, jog net ir išsiskyres pareiškėjas susitikinėjo su vaiku po keletą kartų per savaitę ir reguliariai teikė jam materialinę paramą. Teismas, konstatuodamas, kad „šeimos gyvenimas tarp tėvų ir vaikų nesibaigia tėvams nutraukus santuoką ir gali apimti ir išsituokusio tėvo, nors ir neglobojančio vaiko, teisę matytis bei palaikyti ryšius su vaiku“, nusprendė, jog Olandijos veiksmai pažeidė konvencijos 8 straipsnį.

Užsieniečių išsiuntimo iš šalies teisėtumo ir konvencijoje įtvirtintos asmens teisės į pagarbą šeimos gyvenimui klausimas buvo nagrinėjamas ir *Uppal v. United Kingdom* byloje. Joje neteisėtai Didžiojoje Britanijoje gyvenantys asmenys, kuriems grėsė deportacija iš šalies, tvirtino, kad tokiu būdu būtų pažeista jų ir jų vaikų, gimusių šioje šalyje ir turinčių teisę pasilikti joje, teisė į šeimos gyvenimo gerbimą. Pareiškėjai pasiekė, kad draugiško susitarimo su Didžiąja Britanija pagrindu jiems buvo leista pasilikti gyventi.

Daugelyje bylų valstybės, prieš kurias būdavo nagrinėjama peticija dėl asmens teisės į šeimos gyvenimo gerbimą pažeidimo, savo veiksmus grindė konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje numatytais pagrindais, įrodinėdamos, jog jų vykdoma migracijos politika pateisinama valstybės socialinio–ekonominio stabilumo, saugumo ar viešosios tvarkos interesais, nes atitinkamomis priemonėmis siekiama užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves ir t. t. Tačiau akivaizdu, kad ir šie pakankamai svarūs argumentai ne visada gali pateisinti asmens teisės į šeimos gyvenimo gerbimą suvaržymus. Pavyzdžiui, *Mustakim v. Belgium* byloje Teismui buvo apskūstas Belgijos sprendimas deportuoti asmenį iš šalies už daugkartinius teisės pažeidimus, kuriuos jis padarė būdamas

nepilnametis. Sprendimas buvo grindžiamas tuo, jog minėtas asmuo kėlė realią grėsmę visuomenei, nes savo veiksmais kėsinosi į visuomeninę tvarką. Teismas, remdamasis tuo, kad visi artimiausi pareiškėjo giminaičiai, su kuriais jis atvyko į šalį, gyveno Belgijoje (trys jo jaunesni broliai gimė Belgijoje, vienas jų turėjo Belgijos pilietybę), konstatavo, jog sprendimu deportuoti pareiškėją buvo akivaizdžiai įsikišta į jo šeimos gyvenimą, o tokia griežta priemonė neproporcinga siekiamiems teisėtiems tikslams, taigi ji laikytina nesiderinančia su konvencijoje garantuojama kiekvieno asmens teise į šeimos gyvenimo gerbimą.

Panašaus pobūdžio buvo ir *Mehemi v. France* byla, kurioje Teismas nagrinėjo Prancūzijoje gimusio alžyriečio peticiją dėl jo išsiuntimo iš šalies, kurioje liko gyventi jo žmona ir trys nepilnamečiai vaikai, turintys Prancūzijos pilietybę. Nepaisydamas Prancūzijos Vyriausybės argumento, jog pareiškėjo išsiuntimas iš šalies buvo susijęs su jo padarytais sunkiais nusikaltimais (narkotikų kontrabanda), Teismas konstatavo, jog šios priemonės taikymas nulėmė pareiškėjo atskyrimą nuo jo nepilnamečių vaikų ir žmonos, todėl buvo neproporcingas siekiamiems tikslams.

Aptariama prasme įdomus galėtų pasirodyti Teismo sprendimas *Bouchelkia v. France* byloje, kurioje pareiškėjas – Alžyro pilietis – reikalavimą pripažinti savo teisės į pagarbą šeimos gyvenimui pažeidimą grindė tuo, jog jis buvo deportuotas (dėl nuteisimo už išžaginimą) iš šalies, į kurią gyventi atvyko būdamas 2 metų, o jo motina bei devyni broliai ir seserys teisėtai joje gyvena. Be to, nepaisydamas deportacijos pareiškėjas bylos nagrinėjimo Teisme metu jau buvo neteisėtai sugrįžęs į Prancūziją, kur spėjo susituokti su šios šalies piliete ir pripažinti jos vaiko tėvystę. Teismas, nors ir pripažindamas, kad pažeidėjo deportacija laikytina valstybės kišimusi į jo šeimos gyvenimą, konstatavo, jog ši priemonė buvo būtina visuomenės saugumo ir nusikaltimų prevencijos tikslams pasiekti. Buvo pabrėžta, kad sprendimo dėl deportacijos priėmimo metu pareiškėjas buvo nevedęs ir neturėjo vaikų, be to, palaikė nuolatinį ryšius su valstybe, kurioje gimė ir kurios pilietis yra (Alžyru). Kartu Teismas pabrėžė, kad naujos šeimos sukūrimas nėra pakankamas pagrindas konstatuoti *a posteriori*, jog ankstesnė deportacija nebuvo būtina.

Apibendrinę aptartas bylas galime daryti išvadą, jog Strasbūro institucijos, „revizuodamos“ su migracija susijusius sprendimus, pasilikdavo plačias vertinimo ribas nustatydamos teisingą individo teisių ir valstybės interesų pusiausvyrą. Atsižvelgiant į tai, kad konvencijos ratifikavimas sukuria valstybės pareigą ne tik derinti vidaus teisę su konvencijos ir jos taikymo patirties reikalavimais, bet ir įpareigoja valstybę garantuoti joje įtvirtintas teises visiems jos jurisdikcijoje esantiems asmenims [11, 226 p.], vaiko teisė į šeimos ryšius privalo užimti svarbią vietą motyvų hierarchijoje valstybėms konvencijos dalyvėms įgyvendinant migracijos kontrolę. Deja, Teismo praktika tokio pobūdžio bylose nėra vienalytė: dažniausiai siekiama neapriboti savęs griežtais precedentais, veikiau linkstama kiekvienu konkrečiu atveju spręsti, ar valstybės veiksmai asmens (-ų) atžvilgiu atitinka teisingą valstybės interesų ir individo teisių kriterijų pusiausvyrą.

Vaikų ir tėvų atskyrimas ir teisė bendrauti. Vaiko teisė į šeimos ryšius gali būti pažeista ne tik tada, kai kyla šeimos išskyrimo grėsmė dėl deportacijos, tačiau ir tais atvejais, kai konstatavus tėvų keliamą grėsmę vaikams valstybės institucijos atskiria vaikus nuo tėvų ir/ar apriboja tėvystės teises. Tais atvejais, kai šios priemonės taikomos siekiant užtikrinti vaiko interesus, vaiko teisė į šeimos gyvenimo gerbimą suponuoja teisę palaikyti ryšius ir reguliariai bendrauti su abiem tėvais, išskyrus atvejus, kai tai prieštarautų paties vaiko interesams [4, p. 82]. Analizuojant šios kategorijos bylas, kurių pastaraisiais metais Strasbūre labai padaugėjo, matyti, jog daugeliu atvejų pareiškėjai ginčija arba pačius valstybių veiksmus, atskiriant tėvus (vieną iš tėvų) nuo vaiko (-ų), arba tokio atskyrimo metu jiems taikomas priemonės, ribojančias tėvų ir vaikų teises matytis, bendrauti, atskirai gyvenančio tėvo (motinos) teisę dalyvauti auklėjant vaiką ir t. t. Teismo užduotį nagrinėjant tokio pobūdžio bylas apsunkina tai, jog reikia ne tik nustatyti, ar valstybės institucijų veiksmai atitinka vaiko interesus, bet ir įvertinti, ar taikant konkrečią priemonę buvo išlaikyta teisinga šių interesų bei tėvų teisės palaikyti su vaiku ryšius pusiausvyrą.

Nors Teismas ne kartą konstatavo, kad sprendžiant tėvystės teisių apribojimo bei tėvų ir vaikų atskyrimo klausimą valstybėms turi būti paliekama plati sprendimų priėmimo laisvė,

tačiau visais atvejais jis pasilikdavo teisę iš esmės peržiūrėti priimtą sprendimą. Byloje *Johansen v. Norway* buvo konstatuota:

„Reikia turėti omenyje tai, kad nacionalinės valdžios institucijos turi galimybę tiesiogiai bendrauti su visais asmenimis, susijusiais su taikoma priemone, dažniausiai nuo pat jos taikymo būtinumo nustatymo momento ar įgyvendinimo pradžios. Iš to išplaukia, kad Teismo užduotis nėra pakeisti valstybių vidaus institucijas <...>, o veikiau peržiūrėti sprendimų, kuriuos šios institucijos priėmė pagal savo kompetenciją, suderinamumą su konvencija“ [12].

Šioje byloje pareiškėja (vaiko motina) reikalavo, kad valstybės institucijų veiksmai (jos ir dukters atskyrimas nustatant dukters globą kitoje šeimoje, motinystės teisių bei teisės matytis ir bendrauti su dukterimi apribojimas) būtų pripažinti pažeidžiančiais asmens teisę į šeimos gyvenimo gerbimą, garantuojamą konvencijos 8 straipsnyje. Be to, pareiškėja reikalavo pripažinti, kad taikant minėtas priemones buvo pažeistos jos procesinės teisės, įtvirtintos konvencijos 6 straipsnyje. Spręsdamas ginčą Teismas pareiškė:

„Nacionalinių institucijų veikimo ribos gali skirtis atsižvelgiant į nagrinėjamo klausimo prigimtį ir susiduriančių interesų rimtumą. Teismas konstatuoja, kad valstybių institucijos spręsdamos vaiko paėmimo iš šeimos tikslingumo klausimą naudojami plačia veikimo laisve. Daug griežtesni reikalavimai taikomi tolesniems iš šios priemonės kylantiems apribojimams, susijusiems su tėvų teisių (ypač tai susiję su teise matytis su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant) ir bet kokių teisinių garantijų, užtikrinančių vaikų ir tėvų teisę į jų šeimos gyvenimo neliečiamumą, suvaržymu. Tokie apribojimai kelia tėvų ir jaunų vaikų šeimos ryšių pažeidimo pavojų. <...> Spręsdamas ginčijamų priemonių „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ klausimą, Teismas konkrečioje byloje turi nustatyti, ar minėtų priemonių taikymas buvo būtinas ir pakankamas tikslams, numatytiems 8 straipsnio 2 dalyje, pasiekti. <...> Teismas privalo atsižvelgti į tai, jog viešosios valdžios institucijų įsikišimas į vaikų auklėjimą ir priežiūrą skirtingai suvokiamas įvairiose šalyse ir priklauso nuo tokių veiksnių kaip šeimos vaidmuo visuomenėje, valstybės vaidmuo sprendžiant šeimos klausimus bei valstybinių (visuomeninių) priemonių išteklių ar jų taikymo galimybių. Kiekvienu atveju svarbiausia atsakyti, ar taikoma priemonė atitinka „geriausius vaiko interesus““ [12].

Taigi Teismas, turėdamas svarių įrodymų, kad ginčijamos valstybės priemonės (vaiko paėmimas ir globos jam nustatymas siekiant įvaikinti, motinystės teisių ir teisės matytis su vaiku apribojimas) turėjo rimtą pagrindą (pareiškėjai buvo nustatyti psichikos sutrikimai, stipriai veikiantys jos socialinius vaidmenis ir sugebėjimą rūpintis vaiku), pripažino, kad nacionalinės institucijos, priimdamos sprendimą atskirti vaiką ir motiną bei nustatydamas vaiko globą kitoje šeimoje, neperžengė joms suteiktų plačių veikimo ribų. Tuo tarpu net ir pabrėžiant, jog paisant „vaiko interesų būtina užtikrinti, kad nebūtų trukdoma atsirasti vaiko ir jo globėjų tarpusavio ryšiams“, tolesnės priemonės (motinystės teisių apribojimas ir teisės palaikyti ryšius su dukra) buvo pripažintos įsikišimu į šeimos gyvenimą, neproporcingu siekiamiems tikslams, todėl pažeidžiančiu konvencijoje ginamą asmens teisę. Teismas konstatavo, kad

„<>...vaikų paėmimas globon yra laikino pobūdžio priemonė, kurios taikymo terminas susijęs su tam tikrų aplinkybių egzistavimu, todėl laikinąją globą turi būti siekiama vaiką grąžinti į natūralią šeimą. Atsižvelgiant į tai, ypač svarbu tiksliai ir teisingai įvertinti bei nustatyti vaiko, kuriam buvo paskirta viešoji globa, ir jo tėvų interesų pusiausvyrą. Šiuo tikslu Teismas ypač daug dėmesio skiria „geriausiems vaiko interesams“, kurie gali nusverti tėvų interesus. <...> Priemonės, kuriomis tėvams visiškai atimama teisė gyventi šeimos gyvenimą kartu su vaikais ir kurios yra nesuderinamos su šeimos ryšių kūrimo tikslu, gali būti taikomos tik esant išimtinėms aplinkybėms ir laikomos pateisinamomis tik tuo atveju, kai jų paskirtis susijusi su „geriausių vaiko interesų“ užtikrinimu“ [12].

Panašūs motyvai buvo panaudoti ir *Eriksson v. Sweden* byloje, kurioje pareiškėjoms pavyko įrodyti, kad motinos ir vaiko, kuriam buvo paskirta ilgalaikė globa kitoje šeimoje, teisės susitikinėti apribojimas esant aplinkybėms, galėjusioms turėti įtakos šeimos ryšių atkūrimui, pažeidžia asmens teisę, garantuojamą konvencijos 8 straipsnyje. Nors Švedijos Vyriausybės argumentai šioje byloje atrodė pakankamai svarūs (buvo įrodyta, jog ilgalaikės globos perdavimas buvo priemonė, nulemta ankstesnio motinos asocialaus gyvenimo bei

teistumo, o teisės susitikinėti atėmimas susijęs su dukters sveikatos ir jos teisių apsauga, be to, buvo teigiama, jog sprendimas grąžinti dukterį motinai galėtų būti vertinamas kaip kišimasis į dukters ir jos globėjų šeimos gyvenimą), Teismo nuostata buvo vienareikšmiška:

„Teismas pripažįsta, kad vaiko globos pasibaigimas gali sukelti sunkumą, ypač tais atvejais, kai globa buvo perduota vaikui esant labai mažam ir dėl to jis daug metų negyveno tikrųjų tėvų namuose. Tačiau atrodo, jog besitęsianti nepatenkinama situacija didžiąja dalimi buvo sukurta dėl nepateisinamų valstybės priemonių, užkertančių kelią motinai susitikinėti su dukterimi. Atsižvelgdamas į tai ir nepaisydamas plačių Švedijos institucijų veiklos ribų, Teismas konstatuoja, kad griežti ir ilgą laiką trukę motinos ir vaiko susitikimų apribojimai, kartu su ilgalaikiu vaiko grąžinimo į natūralią šeimą draudimu, buvo neproporcingi siekiamiems tikslams“ [12].

Margaretta and Roger Andersson v. Sweden byloje pareiškėjai įrodinėjo, jog viešosios valdžios globon paimto vaiko bendravimo su motina apribojimai, įskaitant trukdymus bendrauti laiškais ir telefonu, pažeidžia jų teises, numatytas konvencijos 8 straipsnyje. Teismo nuomone, Švedijos Vyriausybė nepagrindė to, jog atėmimas iš motinos ir vaiko „praktiškai visų galimų bendravimo būdų“ tokiam ilgam (maždaug 18 mėnesių) laikotarpiui buvo priemonė, „būtina demokratinėje visuomenėje“. Be to, Teismas kėlė klausimą, ar pritaikytos priemonės buvo skirtos šeimos sujungimo tikslui pasiekti:

„Tėvo ir vaiko teisė į šeimos gyvenimo gerbimą apima ir valstybės taikomas priemones, skirtas šeimos susijungimui (vaiko grąžinimui į šeimą) pasiekti. Vyriausybė nesugebėjo pakankamai tiksliai įrodyti, kad pritaikytos griežtos priemonės buvo būtinos siekiant pareiškėjų šeimos susijungimo. Dėl to šios priemonės laikytinos neproporcingomis teisėtiems tikslams pasiekti ir nebūtinomis demokratinėje visuomenėje“ [12].

Olsson v. Sweden byloje Teismas konstatavo, kad tuo atveju, kai vaikai ilgą laiką gyvena globos namuose atskirai nuo tėvų, jų grąžinimui į biologinę šeimą privalo būti atitinkamai pasiruošta. Buvo pabrėžta, kad Teismas kiekvienoje byloje turi atskirai įvertinti, ar nacionalinės institucijos įvykdė savo pareigą sudaryti visas būtinas sąlygas šeimai susijungti. Teismas pakartojo, jog nacionalinėms institucijoms turi būti paliekama atitinkama veiklos laisvė, nes priimdamos sprendimus jos gali bendrauti su visais su tuo susijusiais asmenimis, tuo tarpu Teismas remiasi tik turima bylos medžiaga. Buvo nuspręsta, jog nepaisant atitinkamo teisinio pagrindo nacionalinėje valstybės teisėje nebuvimo, Švedijos institucijų atsiskyrimas perduoti vaiką iš globėjų šeimos nepažeidė konvencijos 8 straipsnio. Tačiau kartu Teismas konstatavo, jog minėtas straipsnis buvo pažeistas nustatant pareiškėjų teisės matytis ir bendrauti su savo vaikais apribojimus.

Iš aptartų bylų, turbūt geriausiai atspindinčių pastarųjų metų asmens teisės į šeimos gyvenimo gerbimą interpretavimo tendencijas, galime daryti išvadą, jog Teismas palieka gana plačias valstybių dalyvių veiklos ribas apribojant tėvų valdžią, atskiriant vaikus nuo tėvų bei perduodant vaikus viešosios valdžios ar kitų asmenų globon. Kartu ypač jautriai reaguojama į dėl šių priemonių galinčius atsirasti vaikų teisės matytis ir bendrauti su tėvais apribojimus. Pripažįstant, jog šie apribojimai gali sukelti negrįžtamus procesus, galinčius lemti šeimos iširimą, jų taikymo tikslingumo bei pagrįstumo revizijai skiriama ypač daug dėmesio.

Vaiko teisė į šeimos ryšius tėvams išsiskyrus. Vienas iš pagrindinių principų, įtvirtintų Teismo jurisprudencijoje, skelbia, jog net ir nutrūkus sutuoktinių tarpusavio ryšiams kiekvienas iš jų išsaugo teisę palaikyti ryšius su vaiku, o šie ryšiai priskiriami objektams, saugomiems konvencijos 8 straipsnyje. Šią nuostatą Teismas „išgrynino“ *Hokkanen v. Finland* byloje, kurioje pareiškėjas ginčijo valstybės atsisakymą nustatyti jo vaiko gyvenamąją vietą su juo ir leidimo matytis su vaiku neišdavimą motyvuojant tuo, jog po pareiškėjo žmonos mirties jų vaikas buvo perduotas globoti ir auklėti seneliams. Teismas, remdamasis minėtose bylose (*Eriksson v. Sweden, Margareta and Roger Andersson v. Sweden, Olsson v. Sweden*) naudotais argumentais, konstatavo, kad nepaisant to, jog šioje byloje sprendžiamas klausimas susijęs su privataus pobūdžio susitarimu dėl vaiko perdavimo globoti kitiems asmenims, joje taikytini tie patys principai, kaip ir sprendžiant prievartinio vaiko paėmimo viešosios valdžios globon klausimus. Tai, anot Teismo, reiškia, kad konvencijos 8 straipsnis turi būti suprantamas kaip „apimantis tėvo (motinos) teisę reikalauti iš valstybės institucijų

intis priemonių, užtikrinančių šeimos, t. y. vaiko ir tėvų, susijungimą“. Galutinėje išvadoje Teismas, pripažindamas, kad vaiko globos teisių perdavimas seneliams neišena už valstybės institucijoms suteiktų vertinimo bei veiksmų laisvės ribų, kartu konstatavo, jog sprendžiant pareiškėjo teisės matytis su vaiku klausimą buvo pažeistos jo teisės, įtvirtintos konvencijos 8 straipsnyje.

Net ir pripažįstant, kad atskirai gyvenantis tėvas (motina) turi neginčijamą teisę matytis su vaiku, reikia pasakyti, jog atskirais atvejais šios teisės įgyvendinimas gali sukelti neigiamus padarinius pačiam vaikui, todėl kartais jį būtina riboti siekiant užtikrinti tai, kas Strasbūro institucijų praktikoje vadinama „geriausiais vaiko interesais“. Taigi Teismui tenka užduotis ne tik nustatyti saugomų vaiko interesų turinį, bet ir išspręsti šių interesų bei tėvo (motinos) teisės matytis su vaiku ir dalyvauti jo auklėjime santykio problemą. Tėvų teisę matytis ir bendrauti su vaikais ribojančias priemones pritaikiusioms valstybėms tenka pareiga įrodyti, jog tokiu būdu iš tiesų buvo siekiama tikslų, numatytų konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje. Byloje *Hendriks v. Netherlands* buvo pateikti argumentai, pateisinantys valstybės atsisakymą garantuoti atskirai gyvenančio tėvo teisę matytis su nepilnamečiu vaiku:

„<>...natūralus vaiko ir tėvo ryšys turėjo esminę reikšmę. Kai tikrasis „šeimos gyvenimas“ (santuoka) baigėsi, ryšio tęstinumas buvo pageidaujamas ir iš esmės galėjo egzistuoti. Pagarba šeimos gyvenimui reikalavo, jog nebūtų daroma jokių kliūčių šiam ryšiui palaikyti, nesant rimtų priežasčių pagal konvencijos 8 straipsnio 2 dalį. Draudimas matytis su vaiku iš tiesų laikytinas pareiškėjo teisės, numatytos konvencijos 8 straipsnio 1 dalyje, suvaržymu, tačiau šis suvaržymas buvo įgyvendintas pagal įstatymus, o juo buvo siekiama teisėto tikslo – apsaugoti vaiko sveikatą. Demokratinėje visuomenėje teisei tenka svarbus vaidmuo maksimaliai užtikrinti vaiko apsaugą nuo bet kokios žalos bei psichinių kančių“ [12].

Taip buvo padaryta svarbiausia išvada, jog tokio pobūdžio bylose vaiko interesai gali nusverti tėvų interesus. Šis požiūris reiškia tai, jog tais atvejais, kai sprendžiamas šeimos ryšių išsaugojimo ir plėtojimo klausimas, vaiko interesus Teismas laiko prioritetinėmis vertybėmis, kurias ginant galima apriboti kitų asmenų interesus.

Išvados

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos pagrindu funkcionuojantis Europos Žmogaus Teisių Teismas užtikrina efektyvų vaiko teisės į šeimos ryšius gynimą.

2. Teismo praktikos analizė leidžia daryti išvadą, jog konvencijos 8 straipsnis suponuoja ne tik pasyvią valstybės institucijų pareigą susilaikyti nuo veiksmų, pažeidžiančių jame įtvirtintą asmens teisę į šeimos gyvenimo gerbimą, bet ir pozityvius valstybės veiksmus, garantuojančius visavertį šios asmens teisės įgyvendinimą. Būtent toks požiūris labiausiai atitinka vaiko interesus.

3. „Šeimos gyvenimo“ samprata, pateikiama konvencijos 8 straipsnyje, turi būti aiškina plačiai, t. y. apsaugos objektu laikomi ne tik *de jure*, bet ir *de facto* šeimos ryšiai. Teismas, atsižvelgdamas į nuolat kintančius socialinius bei kultūrinius šeimos modelius, pasilieka teisę kiekvienu konkrečiu atveju situaciją vertinti individualiai.

4. Teismo praktikoje yra įtvirtintas principas, jog ne santuokoje gimę vaikai neturi šiuo pagrindu patirti jokios diskriminacijos, o valstybėms dalyvėms tenka pareiga pozityviais veiksmais užtikrinti, kad nesantuokiniam vaikams būtų garantuojamas toks pat teisinis statusas kaip bet kurio kito vaiko.

5. Vaiko teisė į šeimos ryšius privalo būti užtikrinta valstybėms reguliuojant migracijos procesus, o kompetentingų institucijų priimami sprendimai turi atitikti teisingo valstybės ir individo interesų pusiausvyros kriterijų.

6. Sprendžiant tėvų ir vaiko atskyrimo ar vaiko gyvenamosios vietos nustatymo klausimą tėvams gyvenant atskirai, valstybės institucijoms paliekama gana plati vertinimo bei sprendimų priėmimo laisvė. Tačiau daug griežtesni pagrįstumo reikalavimai taikomi tolesniems vaiko ir tėvų (-o) šeimos gyvenimo apribojimams: teisei matytis, bendrauti ir pan. Nu-

statant tėvų teisės palaikyti šeimos ryšius su vaiku ir vaiko interesų pusiausvyrą, pirmenybė teikiama vaiko interesams.

LITERATŪRA

1. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
2. Vaiko teisių deklaracija. Europos Tarybos Informacijos ir dokumentacijos centras. – Vilnius, 1995.
3. Vaiko teisių konvencija/Valstybės žinios. 1995. Nr. 60-1501.
4. **van Bueren G.** The international law on the rights of the child. – Dordrecht/ Boston/ London: Martinus Nijhoff Publishers, 1995.
5. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija/Valstybės žinios. 2000. Nr. 96-3016;
6. **Shorts E., de Than C.** Civil liberties. Legal principles of individual freedom. – London: Sweet & Maxwell, 1998.
7. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas/Valstybės žinios. 2002. Nr. 77–3288;
8. **Дженис Н., Кэй Р., Брэдли Э.** Европейское право в области прав человека. – Москва, 1997.
9. **Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л.** Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия право и практика. – Москва, 1998.
10. Žmogaus teisės ir laisvės Lietuvos Respublikoje. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1995.
11. **Jočienė D.** Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
12. Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos: *Keegan v. Ireland; Marckx v. Belgium; Airey v. Ireland; Johnston v. Ireland; Berrehab v. Netherlands; Kroon v. Netherlands; X, Y and Z v. United Kingdom; Johansen v. Norway; Rasmussen v. Denmark; Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. United Kingdom; Ahmut v. Netherlands; Uppal v. United Kingdom; Mustakim v. Belgium; Mehemi v. France; Bouchelkia v. France; Eriksson v. Sweden; Margaretta and Roger Andersson v. Sweden; Olsson v. Sweden; Hokkanen v. Finland; Hendriks v. Netherlands.* – <http://www.hudoc.echr.coe.int>

Protection of a Child's Right to Family Relationships under the European Convention of Human Rights

Doctoral Candidate Gediminas Sagatys

The Law University of Lithuania

SUMMARY

Acknowledging, that family plays the most important role in every child's development, the entitlement of children to the care of the family is one of the most widely accepted rights of a child. It makes very important to provide a sufficient legal measures, protecting children's right to family life.

As the European Convention of Human Rights is an effective instrument, providing such safeguards, the aim of this article is to analyse, how it really works in practice, i.e. in the decisions of the European Court of Human Rights. As the article 8 of the Convention protects a person's right to respect for „family life“, an author seeks to determinate, what kind of relationship between children and his relatives this definition includes. The author also analyses the cases, concerning the position of „illegal“ children, separating children from the family and taking them to the public care, immigration and deportation issues, etc. Ascertaining, that the right of children to preserve family

relationships includes protection against unlawful and arbitrary interferences by the state, article tries to determinate the criterias, layed down in a Court's case law, justifying such an interference.

